

TÁVOLI MÚLTAKBAN

Róna-Tas András a régmúlt időkbe jár dolgozni. Nyersanyaga a nyelv, olyan szavak, amelyek ma már talán csak a kutatók számára léteznek. A keleti világok érdeklik, Mongólia, Tibet és az egykori török birodalom – és mindez persze azért, hogy a magyar nyelvben és történelemben találjon fontos kapcsolatokat. Évtizedek óta kutat és tanít, és közben a rektori hivatás is megkísértette: másfél évig vezette a Szegedi Egyetemet. Róna-Tas András sok-sok évtizedes nyelvészeti-történeti munkájáért Széchenyi-díjat kapott, ennek alkalmából Várkonyi Benedek beszélget vele.

•
Ön keleti világokkal foglalkozik: mongolisztikával, turkológiával, tibetisztikával. Egyetemista korában Ligeti Lajos is a tanára volt, aki elsősorban a kínai kultúra kutatásáról ismert, és ön is érdeklődött ez iránt. Hogyan kanyarodott el a magyar nyelv és történelem távoli múltjának kutatása felé?

Ligeti elképzelése a magyar nyelv és kultúra keleti hátterének felderítése volt. De az ő nagy műve, az 1986-ban megjelent nagy munkája a régi magyar–török kapcsolatokról szól, és ennek a hátterét is vizsgálta. A török kultúrának van mongol háttere, a mongolnak van kínai kapcsolata. Az egész tehát kitért Ligeti kutatásai során, amit az biztosított, hogy megfelelő háttérrel dolgozott. Én ebbe csöppetem bele. Amikor bekerültem az egyetemre, és Ligeti tanítványaként kötöttem ki, akkor Ligeti rám szólt, hogy tibetit tanuljak,

ugyanis ő akkor indított egy tibeti kurzust, és ahhoz legalább öt hallgató kellett. Így engem is beszípkázott.

De érdekelte ez a világ?

Eredetileg nem nagyon érdekelt, de Ligeti nagy hatással volt rám, és rájöttem, hogy az egyetemen nem azt kell okvetlenül tanulni, amit az ember csinálni szeretne, hanem jó tanárokhoz kell menni, akiktől a módszert tanuljuk meg. Ligeti ilyen volt. 1950-ben kezdtem járni az egyetemre, és akkor a régi nagy professzorok többsége már nem tanított. Nagyrészüket nyugdíjazták, kidobták, már nyomokban sem találtam Horváth Jánost, a nagy tudósokat. Olyan helyre igyekeztem menni, ahol még kiváló professzorok maradtak. Két ember volt, aki a nagy tudós generációkból ott maradt: Ligeti Lajos és Németh Gyula. És Ligeti azt mondta: most leül tibetit tanulni.

Azt mondja, jó tanárok kellene, akiktől a módszert meg lehet tanulni. A magyar keletkutatásnak vannak nagyjai, akik nem okvetlenül azzal foglalkoztak, amivel most ön, de nagy elődök: Vámbéry Ármin, Stein Aurél, Hopp Ferenc – Körösi Csomáig nem akarok visszamenni. Ők jelentettek valami útmutatást, vagy egészen más úton kellett elindulnia?

Három teljesen különböző emberről van szó, épp ezért nagyon érdekesek. Egyikük Vámbéry, a zseni, aki soha nem vett részt felsőoktatásban. A nyelvek zseniális tudósa volt, hihetetlen, hogy mi volt a fejében, nagyon sok

munkáját már egyetemista koromban elolvastam. Módszertelen zseni volt. Stein Aurél egészen más. Kiváló rendszeres kutató, akinek az érdeme a mai napig szinte leírhatatlan. A középkori nagy irodalmak megtalálója, több nyelv, rengeteg írás és forrás felfedezője.

Lehetett tőlük tanulni valamit?

Elolvastam a munkáit, remekül írt. A kutatásairól szóló beszámolók – Sven Hedinnel együtt – izgalmasak voltak már gimnazista koromban. Stein Auréltól mint kutatótól lehetett tanulni. Hopp Ferencnek a gyűjtőszennvedélye volt fantasztikus, a múzeum meg a keleti tárgyak érdekesek voltak. Nekem muzeológus diplomám van, érdekelt, hogy mit lehet egy keleti tárggyal csinálni. A legelső cikkem éppen egy keleti tárgy leírása volt. Ilyen értelemben van közöm hozzá, de én filológus-nyelvész vagyok.

De amikor az ön munkásságáról beszélünk, akkor nem csak filológiáról és nyelvészetről van szó, a történelemhez is köze van. Minek tarja magát igazán: filológusnak, nyelvésznek vagy történésznek?

Olyan történész vagyok, aki nyelvi forrásokkal foglalkozik.

Am köze van a földrajzhoz is. Abba mennyire kell „beleártania” magát?

Alapvető, hogy tudjuk, valami mikor és hol történt. A „hol történt”-re mindenképpen földrajzi választ kell adni. Írtam olyan cikket, ami valójában földrajzi témájú. Bebizonyítottam, hogy valami nem ott volt, ahol addig gondolták. Ez a híres Kuvrát Nagy Bulgáriája, amelyet a tudósok korábban máshová helyeztek, én pedig úgy látom – és ezt elfogadta tőlem a tudomány –, hogy nem pontosan ott volt. Mindez a magyarokkal is kapcsolat-

ban van, mert az egész Bolgár Birodalom kapcsolatba került a magyarokkal. És jártam a világot: Mongóliát, a Volga-vidéket, a magyar őshazák lehetséges helyeit. De nem földrajzos szemmel.

Itt most sok-sok évszázaddal, évezreddel megyünk vissza az időben. Mondta, hogy egy tudósnak nem okvetlenül kell szeretnie azt, amit tanul. De talán nem árt, ha szereti. Lelkileg jól érzi magát ebben a száz-ezer évre visszamenő világban?

Persze. Ha valaki megkérdezi, hogy mit szeretek ebben, akkor ez a rekonstrukció. Rekonstruálni azt, ami az ötödik században volt, vagy azt, hogyan beszéltek a magyarok a nyolcadik században, hogy milyen török mondatszerkezet volt a hatodik században, hogyan hangzott a tibeti nyelv a hetedik században. Ezek izgalmas kérdések: hogyan lehet ezeket rekonstruálni. Hogyan tudom bizonyítani, hogy amit állítok, az igaz.

Hogyan lehet ilyen messzi múltban egzaktnak lenni? Egy tizenkilencedik századdal foglalkozó történész számára ez „nem nagy kunszt”, mert sok írott forrása van, de minél inkább visszamegyünk a múltba, annál nagyobb homályba érkezőnk. Nem érzi ezt?

Homály mindenütt van, a jelenben is és a múltban is, ezek a módszer kérdései. Módszer kérdése, hogyan tudom meghatározni, hogy a magyarság hol tartózkodott például az ötödik században. Nyilván más módszereket kell használni, amikor írott források állnak rendelkezésre, és másokat, amikor csak nyelvi forrásaink vannak. Nagyra becsülöm a régészetet, de az teljesen más módszertannal dolgozik. Amikor azt rekonstruálok, hogy hol jártak magyarok, akkor azt elsősorban nyelvészeti-filológiai eszközökkel teszem.

Az előbb módszertanról beszéltünk, az ember módszereket sajátít el a tanáraitól. Úgy érzi, hogy sikerült kidolgoznia valamilyen módszertant, vagy valamilyen iskolát teremtenie ebben a tudományban, amit át tud adni a tanítványainak?

Az utókor mondja meg, hogy ez iskola vagy nem iskola. Én műhelyt szoktam mondani, mert szerintem az is nagy dolog. Tizennégy hallgatónak van tudományos fokozata. Köztük van néhány professzor, Magyarországon és külföldön. Van egy réteg, amely ezt a metodikát elsajátította, és továbbfejlesztette, hozzátette a saját tudását. Mindig is azt gondoltam, hogy a módszertant kell megtanulni, persze példákon, mert nincs levegőben lógó módszertan. Azután azt lehet használni.

A pályáján melyik fontosabb: a kutatás vagy az oktatás?

Számomra a kutatás a döntő. De igyekeztem egyetemi szinten is úgy tanítani, hogy a legújabb dolgokat mondjam el. 1968 óta tanítok a Szegedi Egyetemen, és persze az órarendben sokszor ugyanaz a cím szerepel, de soha nem mondtam el ugyanazt kétszer. Egyrészt mert azt én unom, másrészt az ember közben olvas, mindig újabb eredmények vannak. Ugyanakkor a hallgatókat rá kell venni arra, hogy kérdezzenek. Ez nagyon nehéz, mert nem szeretnek kérdezni. Állandóan bombázom őket, hogy kérdezzenek, és néha nagyon jó kérdéseket tesznek fel.

Ezek a kérdések visszahatnak a kutatói munkára is? Előfordul, hogy valaki kérdez valamit, és az megindít valamit a kutatásban?

Persze. Általában heti háromfélét adtam elő az egyetemen. Egyre nagyon készültem, ez

mindig egy teljes hétig tartott. A többbit a meglévő ismereteimből tartottam meg, kiegészítve azokat. Ez az állandó gördülő készülés ugyanakkor kutatás is. Minden évben volt olyan órám, amire nagyon sokat kellett készülni. Ez rendszeres olvasást jelent, és nagyon fontos a véletlen.

Mi a szerepe ebben a véletlennek?

A tudomány rendszerességből és véletlenből áll. A véletlent lehet szerencsének is nevezni. Az első cikkeimben a véletlen is segített. A legelső tibetisztikai témájú volt; az egyetemen Ligetivel olvastam egy régi ótibeti szöveget, ahol problémák adódtak egy nehezen meghatározható terminus körül. Kimentem a Néprajzi Múzeumba, ahol láttam egy buddhista szentképet. Ez segített a megoldáshoz. De ha a Néprajzi Múzeumban nem azt a munkát kapom, akkor a kettő nem jön össze. A módszertan mellett így van szerepe a véletlennek is.

Ha az oktatásról beszélünk, akkor szólunk kell arról, hogy majdnem két évig a Szegedi Egyetem rektora is volt. Ez a pozíció miért volt fontos, és miért csak ennyi ideig tartott?

Nem akartam rektor lenni. 1990-et írtunk, forrongtak az egyetemek, nagygyűlések, fórumok voltak. Megkértek, hogy vezessek le egy fórumot. Levezettem, és meglepte őket, hogy demokratikus szabályok szerint csinálom, nem úgy, ahogy kilencven előtt megszokták. Valakinek eszébe jutott, hogy engem kellene megválasztani rektornak. Azt mondtam, nem fogadhatom el, mert ez nem az a közösség, amelyik rektort választ. De ha az egyetem szenátusa – amely erre jogilag illetékes – megválaszt, akkor elfogadom. Így lettem rektor, de rögtön meg is mondtam, hogy csak egy évre vállalom, hogy végigcsináljam az átme-

netet, roppant izgalmas feladatnak tartottam. Átalakul a világ, ez a „halászléből a hal visszalakítása”. Korábban nem volt vezető funkcióm. Nem tudtam, hogyan kell ezt csinálni, és ambícióm sem volt hozzá. Azt nem mondom, hogy nem örültem, amikor a szenátus megválasztott. Végül másfél év lett belőle, amíg eljutottunk az újabb választásig. Akkor mindenki azt hitte, hogy csak dumálok, és majd én is pályázom. Nem pályáztam. Ez huszonnégy órás munka; el kellett döntenem, hogy tudományt vagy egyetemet csinállok.

Kellemetlenebb kérdésekről is kell beszélnünk. Mostanában divatba jött a magyar östörténet, és annak kultusza, ha nem is okvetlenül tudományos körökben. Többször is kifejtette a véleményét erről, amiért támadásokat is kapott. Hogy éli át ezeket a támadásokat?

Mindez nem új, több száz éves, csak a kommunista rezsim alatt elnyomták ezt az egyébként tudománytalan és téves nézeteket valló világot. Elzárták előle a levegőt. Megnyílt a szelep, oxigént kapott, a tűz újra ég, de nem csodálkozom ezen. Semmi új sincs ezekben. Egymást idézik, századszorra hozzák föl ugyanazt. De odafigyelek, mert hátha van itt valami új. Nem zárkózom el eleve előlük, mert azt gondolom, a többségük jóindulatú ember, és el tudom képzelni, hogy valaki rájön valamire, ami előreviszi a tudományt.

Volt már olyan, amit ebből a világból át tudott venni?

Olyan, amit átvettem, nem volt, de olyan igen, amiről az elején azt hittem, hogy át tudom venni. Aztán persze később kiderült, hogy nincsenek tudományos bizonyítékok.

Elég durva támadásokat is kapott. Ezeket hogyan fogadja?

Ez vele jár, de nem érdekel. Akkor érdekelne, ha a támadások tárgyszerűek lennének. Ha kimutatnák, hogy tévedtem – ami lehetséges –, akkor örülnék neki, és kijavítanám azt, amit helytelenül csináltam. De ha minősítenek, azt nem fogadom el. Ha azt mondják, hogy ilyen, meg olyan finnugrista vagyok, aki a magyarság kártevője, akkor ezzel nem tudok mit tenni, mert nincsenek tények és érvek.

Végül is úgy érzi, hogy ebben a tudományban sikerült valami gyökeresen újat hoznia vagy valamit megváltoztatnia benne? Jól esik visszanéznie mindarra, amit eddig tett?

Sok olyan van, ami tudományosan igazolódott, és megoldottam problémákat, mert a tudomány végül is abból áll, hogy van egy probléma, és van egy megoldás. És közte ott a nehéz út. Azt hiszem, hogy még a tibetisztikában, mongolisztikában, turkológiában is vannak olyan eredmények, amelyek az én fejemben álltak össze. Nem nagyon hiszek abban, hogy ezen a területen kollektív fejek vannak, teammunka, ahogy a biológiában vagy a fizikában. Ezen a csapáson, amelyen én megyek, sok ember segít, segített, nemcsak a tanárain, hanem a munkatársaim és tanítványaim is. De a végeredménynek egy fejben kell összeállnia. Más fejben más végeredmény állhat elő, ami különben ugyanolyan jó lehet. Nagyon jól érzem magam. Össze tudom állítani, hogy melyek azok a nagy eredmények, amelyeket a tudományban és az intézményszervezetben létrehoztam, és nyugodt vagyok, megtettem, ami tőlem tellett.

Kulcsszavak: Róna-Tas András, mongolisztika, turkológia, tibetisztika, Ligeti Lajos, Horváth János, Németh Gyula, Vámbéry Armin, Stein Aurél, Hopp Ferenc, Sven Hedin, török birodalom, filológus-nyelvész